

13. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей : [монография] / Н.И. Пикуров. – Волгоград : ВЮИ МВД России, 1998. – 220 с.

Анотація

Кузембаев О. С. Нормативно-правові акти, що містять кримінально-правові норми, як джерела кримінального права. – Стаття.

Розглянуто місце й роль норм актів амністії та кримінального процесуального законодавства в кримінальному праві України, проаналізовано відповідну нормативно-правову базу. Обґрунтовано необхідність розширення кола джерел кримінального законодавства та включення в нього актів амністії.

Ключові слова: кримінальне право, джерело кримінального права, кримінальний закон, правозастосування, акти амністії, кримінальне процесуальне законодавство.

Аннотация

Кузембаев А. С. Нормативно-правовые акты, которые содержат уголовно-правовые нормы, как источники уголовного права. – Статья.

Рассматривается место и роль актов амнистии и уголовного процессуального законодательства в уголовном праве Украины, анализируется соответствующая нормативно-правовая база. Обосновывается необходимость расширения круга источников уголовного законодательства и включения в него актов амнистии.

Ключевые слова: уголовное право, источник уголовного права, уголовный закон, правоприменение, акты амнистии, уголовное процессуальное законодательство.

Summary

Kuzembayev A. S. Normative law acts which contain criminal provisions as the sources of criminal law. – Article.

The place and the role of amnesty acts and criminal procedural law in the criminal law of Ukraine. And relevant legal framework analysis in this issue. The necessity of expanding the range of sources of criminal legislation by the means of inclusion of amnesty acts is grounded.

Key words: criminal law, source of criminal law, criminal legislation, law enforcement, amnesty acts, criminal procedure law.

УДК 343.135(043.5)

В. В. Гуменюк

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СПІВІДНОШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Норми всіх галузей права спрямовані на регулювання суспільних відносин та на їх захист від протиправних дій. Встановлюючи правові норми, держава одночасно визначає форми їх здійснення. Матеріальні норми містять у собі самі правила поведінки. Але для їх ефективної реалізації необхідні особливі правові норми, що за своїм характером відрізняються від матеріальних й іменуються процесуальними. Взаємозв'язок цих галузей права має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки кримінальний процес є формою застосування кримінально-правових норм. Якщо кримінально-процесуальні норми створюють новий інститут або його норми вступають у протиріччя з нормами матеріального права, це ускладнює їх розуміння та застосування. Саме така ситуація склалася між нормами Кримінального кодексу України (далі – КК України) та

нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у зв'язку з уведенням інституту угод про примирення та визнання вини. Тому норми Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, потребують подальшого дослідження та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням проблем звільнення від кримінальної відповідальності, в тому числі і у зв'язку з примиренням, та суміжних інститутів кримінального права займаються такі вітчизняні вчені: Ю.В. Баулін, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, О.О. Житний, В.В. Землянська, В.О. Навроцький, М.І. Мельник, О.В. Наден, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, С.С. Яценко, А.М. Яценко та інші. Розглядом актуальних питань інституту звільнення від кримінальної відповідальності також займаються і зарубіжні дослідники, а саме Х.Д. Алікперов, Л.В. Головка, В.С. Єгоров, В.О. Єлеонський, Г. Зер, А.В. Єндольцева та інші.

Мета і завдання дослідження. У зв'язку з прийняттям і набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 р. його нормами було введено ряд нових інститутів, у тому числі й інститутів матеріального права, які певним чином вступають у протиріччя з нормами Кримінального кодексу України та між собою. Тому метою статті є розгляд положень ст. ст. 44, 46 КК України та норм Кримінального процесуального кодексу України, які стосуються інституту звільнення від кримінальної відповідальності, в тому числі й звільнення у зв'язку з примиренням.

Досягненню зазначеної мети слугує розв'язання таких завдань:

- дослідження новел Кримінального процесуального кодексу України та їх співвідношення з нормами Кримінального кодексу України щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- визначення певної неузгодженості норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, які регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності, в тому числі й звільнення у зв'язку з примиренням, та пропонування власних шляхів вирішення поставлених проблем.

Виклад основних положень. Звільнення від кримінальної відповідальності, на нашу думку, – це форма реакції держави на вчинений злочин, яка проявляється у відмові держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінального провадження, яке здійснює суд своєю ухвалою у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України. Відповідно до ст. 44 КК України, звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України [1]. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є загальним видом звільнення та регламентується ст. 46 КК України.

Примирення сторін як засіб вирішення справ про злочини відоме вітчизняному праву з давніх часів. Це пояснюється, передусім, поглядами на злочин як на

приватну справу, у зв'язку з чим примирення скривдженого з кривдником могло компенсувати необхідність його кримінального переслідування й втручання держави. З прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу значно розширилась кількість складів, кримінальне провадження за якими здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК України); введено інститут угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим і угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (глава 35 КПК України) [2]. Це свідчить, на нашу думку, про все більше вторгнення приватного права у традиційно публічний кримінальний процес.

Цей крок було зроблено з метою розвитку кримінального процесу в напрямі його гуманізації, забезпечення змагальності та рівності сторін, а також втілення в процес ідей відновного правосуддя через інститут примирення. Також уведення в Кримінальний процесуальний кодекс України угод про примирення та визнання вини відображає напрям розвитку кримінального процесу України щодо його подальшого скорочення і спрощення.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України). Права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК України). Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода й у зв'язку із цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 3 ст. 55 КПК України). Відповідно до ч. 4 ст. 56 КПК України, потерпілий на всіх стадіях кримінального провадження має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. Хоча законодавець використовує у Кримінальному процесуальному кодексі України термін «кримінальне правопорушення», але він відсутній у нормах Кримінального права, що ускладнює його розуміння та правозастосування.

Вітчизняне кримінальне законодавство ніколи не формулювало поняття примирення. Алей цей інститут відомий зарубіжному законодавству, в якому поширеною є відмова від кримінального переслідування у разі примирення винного з потерпілим на підставі «угоди» між обвинуваченим і потерпілим в англосаксонському праві, трансакції й медіації – у континентальному й англосаксонському праві. Такі заходи розглядаються в західній правовій доктрині як цілком прийнятна альтернатива покаранню [3, с. 154; 4, с. 156]. У зв'язку із цим висловлювалися думки про необхідність впровадження ідей відновлювального правосуддя у вітчизняну систему правосуддя [5, 60] як альтернативи каральному правосуддю, що й було зроблено вітчизняним законодавцем.

На відміну від законодавства, доктрина кримінального права по-різному формує поняття примирення. Так, на думку П.М. Давидова та Д.Я. Мірського, примирення – це добровільна, чітко виражена відмова потерпілого від судового захисту своїх прав [6, с. 60]. Г.М. Якобашвілі пише, що примирення уявляє собою зняття потерпілим усіх своїх первісних претензій і вимог, пред'явлених у порядку кримінального судочинства [7, с. 17]. Інші вчені примиренням визнають оформлену в належній процесуальній формі відмову від прохання притягнення особи до кримінальної відповідальності або прохання закрити справу, порушену за заявою потерпілого [8, с. 224]. Однак слід зауважити, що всі наведені думки вчених містять вказівку лише на одного із суб'єктів примирення – потерпілого. Але законодавець у ст. 46 КК вказує і на другого суб'єкта – особу, винну у вчиненні злочину. На цьому наголошує А.М. Яценко, який пише, що примирення – це належним чином оформлена письмова угода, юридичний зміст якої полягає у засвідченні того, що суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння, відшкодував завдані ним збитки або усунув заповідяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими щодо неї заходами і дала згоду на звільнення першого від кримінальної відповідальності [9, с. 7]. Остання точка зору заслуговує на увагу, але ми вважаємо її занадто складною у розумінні та суперечливою за змістом. Наприклад, А.М. Яценко вказує на вчинення особою не злочину, а суспільно небезпечного діяння, але ж основною умовою застосування взагалі будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України, в тому числі у зв'язку з примиренням, є вчинення саме злочину. Ю.В. Баулін вважає, що результатом примирення є прощення потерпілим свого кривдника [10, с. 287].

Ми вважаємо, що в кримінальному праві поняття «примирення» має більш вузьке значення: у цьому випадку не обов'язково встановлення дружніх стосунків між потерпілим та підсудним (обвинуваченим). Важливим є досягти злагоди та прийти до консенсусу з метою задовольнити потреби потерпілої особи. При цьому, як слушно зауважує Ю.В. Баулін, неприпустимим є неправомірний вплив на потерпілого як з боку слідчого, прокурора чи судді, так і з боку обвинуваченого чи за його згодою інших осіб [10, с. 139].

Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, згідно зі ст. 46 КК України, є вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, незалежно від того, закінчено цей злочин чи ні, скоєно його одноосібно або у співучасті.

Підставою такого звільнення є певна посткримінальна поведінка особи після вчинення злочину, яка включає в себе два обов'язкових складових елементи: 1) примирення особи, яка вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, з потерпілим від цього злочину та 2) повне відшкодування зазначених особою завданих нею збитків або усунення заповідяної шкоди.

Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності передбачений главою 24 КПК України. Відповідно до ст. 286 КПК України, прокурор, встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, має отримати згоду підозрюваного на таке звільнення. При цьому він повинен здійснити такі процесуальні дії: а) скласти клопотання про

звільнення від кримінальної відповідальності; б) не проводячи в повному обсязі досудового розслідування, надіслати таке клопотання до суду; в) перед його направленням до суду ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності. У ч. 3 ст. 286 КПК передбачено обов'язок прокурора перед направленням клопотання до суду ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Згідно з ч. 3 ст. 288 КПК суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у разі встановлення підстав, передбачених у КК України. Досліджуючи норми глави 24 КПК України, слід звернути увагу на відсутність вказівки про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі примирення винного з потерпілим. Угода про примирення передбачена іншою главою КПК – «Кримінальне провадження на підставі угод» (35 глава КПК). Більш того, вартий уваги ще й той факт, що в змісті угоди про примирення (ст. 471 КПК) можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням не передбачена. Так, в «угоді про примирення зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 цього Кодексу, наслідки невиконання угоди» (ст. 471 КПК України). Тому виникає питання: чи поширюються норми про укладення угоди про примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим на інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим на підставі ст. 46 КК України? Можливість укладення такої угоди про примирення при звільненні від кримінальної відповідальності у ч. 3 ст. 469 КПК прямо не передбачена, хоча і йдеться про те, що така угода може бути укладена в разі вчинення злочинів невеликої або середньої тяжкості. Умовою застосування статті 46 КК України є вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, тому укладення угоди про примирення на підставі ст. 46 КК України теоретично можливо. Хоча, з іншого боку, аналіз статті 471 КПК, на нашу думку, свідчить про те, що її положення не поширюються на інститут звільнення від кримінальної відповідальності, що слід визнати непослідовним.

У зв'язку з уведенням у Кримінальний процесуальний кодекс України угод про примирення та визнання вини було внесено відповідні зміни до ст. ст. 65 та 75 КК України. Так, ст. 65 КК України була доповнена частиною 5 такого змісту «У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди». Стаття 75 КК України була доповнена частиною 2 такого змісту: «Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення

або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням». У цій частині, на думку В.М. Бурдіна, окремі положення нового Кримінального процесуального кодексу України не відповідають матеріальному кримінальному законодавству. Вчений вважає, що відповідно до ст. ст. 65, 75, 79 КК України питання призначення покарання, а також звільнення від відбування покарання з випробуванням належать до інститутів матеріального кримінального права, тому не можуть бути регламентовані у ст. 471 КПК України [11, с. 16]. До того ж складання угоди про примирення має певні негативні сторони. Так, по-перше, узгодження міри покарання між сторонами, а не визначення її судом позбавляє кримінальне законодавство його публічності та не узгоджується з положеннями інших норм КПК, а саме з п. 6 ч. 1 ст. 368 КПК, яка закріплює, що суд, ухвалюючи виро, вирішує, яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; по-друге, спрощена процедура розгляду справи та складання угоди про примирення обмежує права сторін угоди щодо оскарження вироку відповідно до статей 394 та 424 КПК. Тому, на нашу думку, необхідно у кримінальному законодавстві чітко визначити кримінально-правове значення такої угоди. Наприклад, висловлюється думка про можливість визнання угоди про примирення в якості обставини, яка пом'якшує покарання, що надасть змогу суду призначити більш м'яке покарання. При цьому суд керується положеннями розділу XI Загальної частини «Призначення покарання», та саме суд визначає верхню межу покарання (нижча межа визначається в нормах Загальної частини КК України), яке потім узгоджується сторонами угоди про примирення [12, с. 139].

Отже, законодавець, намагаючись спростити кримінальний процес та розширити права потерпілого і створити додаткові гарантії їх захисту, створив додаткові труднощі в розумінні правової природи примирення та процесуального порядку його регулювання.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Таким чином, дослідження норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України дало змогу зробити такі висновки: 1. Вказано на визначальну роль норм Кримінального кодексу, тому норми Кримінального процесуального кодексу не можуть закріплювати нові інститути матеріального права, а повинні чітко визначати процесуальний порядок застосування кримінально-правових норм. 2. У чинному Кримінальному кодексі України необхідно визначити поняття «кримінальне правопорушення», яке використовується в нормах Кримінального процесуального кодексу. 3. Вважаємо за необхідне ст. 471 КПК України доповнити положенням про можливість досягнення згоди сторонами на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. 4. Закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України інституту угод про примирення та визнання вини потребує його чіткого кримінально-правового визначення.

Література

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / Г. Зер; [пер. з англ. М. Яковлев]. – К. : Унів. вид-во Пульстари, 2004. – 224 с.
4. Землянська В. Запровадження відновлюючих підходів: зміна поглядів на кримінальне судочинство / В. Землянська // Право України. – 2003. – № 10. – С. 154–156.
5. Маляренко В.Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 8(34). – С. 34–63.
6. Давыдов П.М. Прекращение уголовных дел / П.М. Давыдов, Д.Я. Мирский. – М. : Госюриздат, 1963. – 99 с.
7. Якобашвили Г.М. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г.М. Якобашвили ; Московская Академия МВД России. – М., 2001. – 24 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : Загальна частина / під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г.: [2-х ч]. – Ч. 1 – К. : ФОРУМ, 2001. – 388 с.
9. Ященко А.М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А.М. Ященко ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
10. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
11. Бурдін В.М. Проблеми призначення покарання, зумовлені новим КПК України / В.М. Бурдін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. VIII Прибузькі юридичні читання: «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект» (Миколаїв, 23–24 листопада 2012 р.). – Миколаїв: Іліон, 2012. – С. 16–18.
12. Демченко І.М. Оптимізація кримінально-правового регулювання призначення покарання на підставі угоди / І.М. Демченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. VIII Прибузькі юридичні читання: «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект» (Миколаїв, 23–24 листопада 2012 р.). – Миколаїв: Іліон, 2012. – С. 138–139.

Анотація

Гуменюк В. В. Про співвідношення норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, які регламентують звільнення від кримінальної відповідальності. – Стаття.

У статті досліджено співвідношення норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України, запропоновано шляхи вдосконалення норм, які регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності на підставі угоди про примирення.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, примирення винного з потерпілим.

Аннотация

Гуменюк В. В. Некоторые проблемы соотношения норм уголовного и уголовного процессуального законодательства Украины. – Статья.

В статье исследовано соотношение норм Уголовного и Уголовного процессуального кодексов Украины, предложены пути усовершенствования норм, регламентирующих основания и порядок освобождения от уголовной ответственности на основании соглашения о примирении.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, примирение виновного с потерпевшим.

Summary

Gumenyuk V. V. Some Problems of Correlation of Rules of Criminal and Criminal Procedure Legislation of Ukraine. – Article.

Correlation of rules of Criminal code and Criminal procedure code is under study. Ways of improvement of legal norms concerning the ground and the order of exclusion from criminal responsibility on the base of a reconciliation agreement have been proposed.

Key words: exclusion from criminal responsibility, reconciliation of a guilty with a victim.